

Opinnäytetyö (AMK)

Liiketalouden koulutusohjelma

2019

Heikki Ojanen

RIKOSOIKEUDELLISET VASTUUVAPAUSPERUSTEET

– Vastuuvapausperusteiden muuttunut tulkinta
lähihistoriasta tähän päivään.

Heikki Ojanen

RIKOSOIKEUDELLISET VASTUUVAPAUSPERUSTEET

- Vastuuvapausperusteiden muuttunut tulkinta lähihistoriasta tähän päivään

Tämä opinnäytetyö käsittelee tärkeimpiä Suomen rikoslaista löytyviä vastuuvapausperusteita ja se on rakennettu tukemaan niiden henkilöiden opiskelua joilla ei ole aiheesta vielä laajempaa käsitystä. Työssä on esimerkkien avulla pyritty mahdollisimman laajasti selittämään miten jokainen vastuuvapausperuste toimii käytännössä ja missä vaiheessa jokaista sovelletaan. Lähteinä työssä käytettiin alan oikeuskirjallisuutta sekä internet-lähteitä, joista ensimmäisestä poimittiin teoriapuoli sekä jälkimmäisestä prejudikaatteja sekä hallituksen esitys. Työ vaati jonkin verran ennakkotietoa Suomen rikoslaista ja sen keskeisimmistä käsitteistä ja sen edetessä opin paljon uutta vastuuvapausperusteista ja niiden soveltamisesta. Työvaiheina työssä käytettiin tiedonkeruuta, sen soveltamista sekä vertailua vanhempaan rikoslakiin.

ASIASANAT:

Vastuuvapausperusteet, rikoslaki, hätävarjelu

BACHELOR'S / MASTER'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Bachelor Degree programme

Completion year of the thesis 2019| Total number of pages 38

Heikki Ojanen

PRINCIPLES OF FREEDOM OF RESPONSIBILITY IN FINNISH CRIME LAW

-The changed interpretations of freedom of responsibilities from recent history until this day.

This thesis deals with the most important aspects of principles of freedom of responsibilities found in Finnish crime law. It's built to sustain the studies of those persons who are not familiar with the current issue. In this work I've tried to explain how every principles of freedom of responsibilities work in practice and how they are applied with wide amount of examples. As sources at this work I used juridical literature and internet, the first one being source for the theoretical part and second for the prejudicates. The work asks for some foreknowledge of Finnish crime law and its most central concepts. As the work went by I learned a lot of principles of freedom of responsibilities and how to apply them in current case.

KEYWORDS:

Crime law, principles of freedom of responsibilities

SISÄLTÖ

Käytetyt lyhenteet ja sanasto	6
1.1 Johdanto	1
1.2 Tutkimusongelma	2
1.3.1 Rikosvastuu.....	2
1.3.2 Tahallisuus.....	4
1.4 Teko.....	7
2 Vastuuvapausperusteet	9
2.1 Hätävarjelu	9
2.1.2 Hätävarjeluun liioittelu.....	9
2.1.3 Intressivertailu.....	10
2.2 Pakkotila	14
2.3 Kieltoerehdys & Tunnusmerkistöeredys	21
2.4 Voimakeinojen käyttö.....	26
2.5 Rangaistusvastuun lievennys	31
2.6 Esimiehen käsky.....	31
3 Vastuuvapausperusteiden muuttunut tulkinta	
Hätävarjelu	33
Pakkotila.....	34
Voimakeinojen käyttö	35
4 Oma pohdinta.....	36
Lähteet	37

KÄYTETYT LYHENTEET TAI SANASTO

RL= Rikoslaki 39/1889

VVP= Vastuuvapausperusteet

PL=Poliisilaki 872/2011

1.1 JOHDANTO

1.1 Aluksi

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tehdä kattava selvitys Suomen rikoslain 4. luvun vastuuvapausperusteista. Eri vastuuvapausperusteita rikoslaki määrittelee seitsemän kappaletta joita ovat hätävarjelu, pakkotila, tunnusmerkistöerehdys, voimakeinojen käyttö, vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys, rangaistusvastuun lievennys sekä kieltoerehdys.

Vastuuvapausperusteet ovat seikkoja jotka voivat osaltaan oikeuttaa rikoksen tekemisen ja vapauttaa rangaistusvastuusta tai huomattavasti alentaa sitä. Nämä perusteet voidaan karkeasti jaotella oikeuttamisperusteisiin jotka poistavat teon oikeudenvastaisuuden sekä anteeksiantoperusteisiin jotka puolestaan poistavat tekijään syyllisyyden. Jokaisessa seitsemässä vastuuvapausperiaatteessa tarkastellaan eri seikkoja jotka vaikuttavat tähän.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on määritellä jokainen vastuuvapausperuste yksityiskohtaisesti sekä tuoda esille tilanteita joissa ne vapauttavat kokonaan vastuusta ja toisaalta tilanteita joissa ne toimivat vain lieventävinä asianhaaroina.

Tämä opinnäytetyö on tehty käyttäen hyväksi lainopillista tutkimusmenetelmää joka pohjautuu paljolti oikeuskirjallisuuteen sekä ennakkotapauksiin. Oikeustapaukset ovat tärkeässä osassa oikeuskirjallisuuden ollessa aiheesta Suomessa vielä verrattain vähäistä. Tutkimusongelman aiheeseen liittyen varsinkin KKO:n ennakkopäätöksistä pyrin luomaan eräänlaista käsitystä siitä, miten esimerkiksi hätävarjelu arvioinnit sekä tuomiot ovat muuttuneet vuosien saatossa. Luvut 2-3 perustuvat vahvasti teoriaan. Näissä luvuissa olen käyttänyt apuna oikeuskirjallisuutta, artikkeleita sekä oikeustapauksia. Neljäs luku pohjautuu taas vahvasti ennakkotapauksiin joita pyrin käymään läpi muodostaen tietynlaisen läpileikkauksen tietyn aikajanan tapauksista.

Tarkoituksena on myöskin avata tilanteita joissa vastuuvapausperusteet eivät jostain syystä täyty ja näin ollen vaikuttavat tapauksissa vain rangaistusvastuuta lieventävinä

tekijöinä. Tärkeää on myös eritellä yksityiskohtia sekä asioita joita vaaditaan että tietyt vastuuvapausperusteet voivat täyttyä kokonaan. Avaan muun muassa tilanteita jotka vaikuttavat siihen, että hätävarjelu sekä pakkotila ovat oikeutettuja sekä esimerkiksi niitä seikkoja mihin tekijä voi viitata tunnusmerkistöerehdyksenä. Tärkeää on myös pohtia seikkoja jotka esimerkiksi vaikuttavat hätävarjelun arviointiin, kuten tunnetilojen arviointi sekä puolustettavien oikeuksien arviointi.

1.2 Tutkimusongelma

Opinnäytetyön tutkimusongelmana ovat varsinaisesti vastuuvapausperusteiden tulkinnalliset piirteet ja miten eri tapauksia on voitu tulkita aikojen saatossa eri näkökulmista ja päätyä erilaisiin tuomioihin. Tässä opinnäytetyössä pyritään myös keskittymään vastuuvapausperusteiden ns. uudenlaiseen tulkintaan ja tutkimaan sitä, miten se eroaa perinteisestä tulkinnasta.

Ensin aloitan käsittelemällä rikosvastuuta sekä tekoa ja sen tahallisuuden määritelmää Suomessa, jotka liittyvät olennaisesti eri vastuuvapausperusteisiin. Tämän jälkeen käsitelen jokaista vastuuvapausperustetta yksitellen, keskittyen eniten hätävarjeluun. Jokaisesta vastuuvapausperusteesta poimin esiin vain olennaisimmat kohdat jotka määrittelevät kyseistä perustetta. Tässä käytän apuna myös oikeustapauksia jotka auttavat ymmärtämään kyseessä olevan perusteen luonnetta.

1.3.1 Rikosvastuu

Rikoslaki laueasti määriteltynä tarkoittaa Suomen rikosoikeudellista lainsäädäntöä ja se sisältää eri rikoksia koskevat normistot ja oikeussäännökset joiden avulla pyritään määrittelemään eri rikostyyppit sekä niiden rangaistavuus. Rikoslaki on luonnollisesti yksi eniten käytetyistä laeista sillä myös erilaisia rikoksia tehdään valtavasti päivittäin. Yksi rikoslakiin vahvasti liittyvä termi on laillisuusperiaate jonka mukaan rikos ei ole rangaistava jos tehty teko ei ole ollut rangaistava rikoksen tekohetkellä. Rikosoikeudellinen vastuuikäraja Suomessa alkaa 15-vuotiaana koska silloin ihmisen ajatellaan olevan hen-

kisesti tarpeeksi kypsä vastataksaan omista teoistaan. 15-vuotiaasta tai vanhempaa ei voida silti asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen jos hän ei ole henkisesti terve lääketieteen ja oikeustieteen arvioinnin perusteella. Alle 15-vuotiaat ovat silti yleisesti vahingonkorvausvastuussa, mutta heihin kohdistetaan lastensuojelullisia toimenpiteitä rikosvastuun sijaan.

Täysi rikosvastuu edellyttää että ihminen on toiminut ”täydessä ymmärryksessä”. Yksinkertaistetusti tämä tarkoittaa sitä, että syynätakeisuudelle asetetut psyykkiset miniedellytykset täytyvät (Tapani & Tolvanen, 2013). Sen sijaan syynätakeeton henkilö toimii ”täyttä ymmärrystä vailla” ja on näin ollen rangaistusvastuusta vapaa, sillä hänen ei ole katsottu ymmärtävän tekonsa tosiallista luonnetta taikka hänen kykynsä säännellä käyttäytymistään on ratkaisevasti alentunut. Tämä edellyttää että syynätakeettomuuteen liittyvä käyttäytymisen sääntelyn aleneminen johtuu mielisairaudesta, syvästä vajaamielisyydestä tai mielenterveyden tai tajunnan häiriöstä. Suomessa syytetyn psyykkinen tila selvitetään lähes poikkeuksetta mielentilatutkimuksessa oikeuden pyynnöstä, mutta päätöksen syynätakeisuudesta tekee kuitenkin loppupeleissä tuomioistuin, joka ei ole sidottu mielentilatutkimuksessa esitettyyn tutkimustulokseen.

Syynätakeettomuuden punninta voi tulla myös esille tunnusmerkistöerehdyksen kanssa samassa tapauksessa, ja nämä kaksi voivat tapahtua teossa päällekkäin. Tapani & Tolvanen mainitsevat kirjassaan esimerkin mielisairaasta henkilöstä, joka polttaa autiotalon koska kuvittelee että siellä asuu pahoja henkiä. Erehdyksissään hän polttaa tismalleen samanlaisen, autiotalon vieressä sijaitsevan talon joka on asuttu. Tällaisessa teossa voitaisiinkin katsoa, ettei mielisairaudesta sekä erehtymisellä ole syy-yhteyttä. Keskustelua on herättänyt oikeuskirjallisuudessa myös se, voiko tekijä ymmärtää tekonsa tosiasiallisen luonteen, mutta ei sen oikeudenvastaisuutta? Tapani & Tolvanen esittävät että näin voi olla. Esimerkkinä tilanne jossa henkilö lyö puukolla nukkuvaa ihmistä. Lyövä henkilö voi pitää mielisairautensa johdosta tekoaan sallittuna, jumalalta saamana tehtävänä. Hän on siis näin ollen saattanut tietää surmaamansa ihmisen, mutta ei ole kyennyt taajuamaan tekonsa oikeudenvastaisuutta.

1.3.2 Tahallisuus

Suomessa ketään ei saa pitää syyllisenä tai tuomita rangaistukseen rikoksesta joka ei ole teon tekohetkellä ollut rikoslaissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa myöskään tuomita ankarampaan rangaistukseen kuin rikoslaissa on määrätty. Tällöin puhutaan rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta. Myös rikoslain yleisen osan mukaan syylliseksi saa vain katsoa sellaisen teon mukaan joka tekohetkellä on säädetty rangaistavaksi sekä itse rangaistuksen on perustuttava lakiin. Tehdyn teon täytyy myös olla syyhteydessä aiheutuneeseen seuraukseen sekä teossa täytyy täyttyä tietty tahallisuus. Tahallisuuden puuttuminen tekohetkellä on yksi vastuun poistavista seikoista (vastuuvapausperusteista). Tahallisuuden määrittelee rikoslain 3:6§ joka sanoo näin :” Tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä. Seuraus on aiheutettu tahallaan myös, jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä.” tahallisuuteen toinen vahvasti liittyvä termi on tuottamus, eli huolimattomuus- sen voisi määritellä ihmisellä olevaksi velvollisuudeksi estää tai olla aiheuttamatta jotain tiettyä vahinkoa. Tämä vahinko aiheutetaan laiminlyömällä omaa huolellisuusvelvollisuutta. Lainkäyttäjän velvollisuutena onkin arvioida mikä on tämän huolellisuusvelvollisuuden laatu ja määrä arvioimalla jokaista tapausta objektiivisesti sekä subjektiivisesti miettimällä tekijän tilalle huolellisesti toiminut henkilö. Myös huolimattomuudessa otetaan huomioon monet eri seikat jotka ovat vaikuttaneet tilanteeseen. Tietyissä tilanteissa myös passiivisuus luetaan huolimattomuudeksi jos henkilöltä olisi voinut odottaa aktiivista toimimista esimerkiksi heitteillejättö tapauksissa. Tuottamusta käsittelee rikoslain 3:6§.

Tahallisuudesta on erotettavissa eri tahallisuuden muotoja. Tarkoitustahallisuus liittyy tilanteeseen jossa tekijä on tietoinen tekonsa seurauksista ja haluaa jonkin teon ja varsinkin teon seurauksen tapahtuvan. Varmuustahallisuudesta voidaan puhua kun teon seurauksia on kaksi tai useampia joista yksi on varsinainen teolla haettu seuraus ja muut ovat sivutuotteita sille. Ehdollisessa tahallisuudessa tekijä taas ei välttämättä pidä teon seuraustaan varmana vaan enemminkin todennäköisenä- jos tekijä pitää tekonsa seura-

usta enemmän todennäköisenä kuin sitä että teko ei toteutuisikaan, puhutaan tahallisuudesta. Jos asia olisi päinvastainen, kyseessä olisi tuottamuksellisuus.

Laillisuusperiaate jaetaan vielä neljään alaperiaatteeseen joita ovat *Praeter Legem*-kielto, analogiakielto, taannehtivuuskielto sekä epätäsmällisyyskielto. **Praeter legem** – kiellon mukaan tuomarin tulee päätöksenteossaan pysyä lain sallimissa rajoissa eikä hän saa soveltaa lain ulkopuolisia säädöksiä syytetyn haitaksi, mutta periaatteessa syytetyn eduksi kyllä. Sovelletun lain tulee lisäksi olla osa Suomen virallista lainsäädäntöä lukuun ottamatta ns. blankotekniikkaa. Blankotekniikassa rangaistussäännös sekä tunnusmerkistö ovat erotettu toisistaan. Toisaalta blankotekniikalle on asetettu tiukat hyväksyttävyyssäännökset joita ovat seuraavat: 1) Rangaistavuuden perusta eduskunnan säätämässä laissa, 2) Säännösten tulee olla tarpeeksi tarkkoja hyväksyttäviksi, 3) normeista tulee tulla selväksi niiden rikkomisesta seuraava rangaistus, 4) säännösten tulee sisältää jonkinlainen luonnehdinta. Lisäksi on tärkeää että valtuutusketju on asianmukainen ja selvä kyseisellä hetkellä olleessa tapauksessa. Tämä tarkoittaa lähtökohtaisesti sitä että lainvastaisen teon tehneen henkilön olisi tullut tietää mihin lakiin kulloinkin viitataan. Kyseisten määräysten ja säännösten tulee myös olla julkaistu asianmukaisesti sekä selkeästi.

Analogiakiellolla ja analogialla viitataan tilanteeseen jossa tapausta jossa rikossäännöstä sovelletaan vaikka se ei sananmuodoltaan sovellu tapaukseen mutta on muuten rinnastettavissa kyseessä olevaan tapaukseen. **Lainanalogia** perustuu juuri tähän toisen lain ”lainaamiseen”. **Oikeusanalogia** merkitsee taas sitä, että jotain rikossäännöstä sovelletaan tilanteessa joka ei edes liity tai ole rinnastettavissa rikossäännöksen tilanteeseen, mutta terveen oikeustajun henki puoltaa rankaisemista. Näitä kahta analogian muotoa voidaan käyttää Suomen oikeuskäytännössä vain syytetyn eduksi jo tilanne sen mahdollistaa. **Analogiakielto** taas liittyy vain syytetyn haitaksi liittyviin ratkaisuihin.

Retroaktiivisuuskielto, eli **Taannehtivuuskielto** yksinkertaisuudessaan tarkoittaa sitä, että jos tietty teko ei tekohetkellä ollut rangaistavaa ei siitä voi antaa rangaistusta myöhemminkään, vaikka teko kriminalisoitaisiin. Lainsäätäjä ei saa myöskään nostaa rangaistusminimiä- eikä maksimia eikä myöskään ankaroittaa aiempaa rangaistusuhkaa

taannehtivasti taikka muuttaa rangaistuslajia. Kiellon piiriin kuuluvat muutkin rikosoikeudelliset seuraamukset. Taannehtivuuskielto siis estää lainkäyttäjää käyttämästä lakia taannehtivasti. Jos taas laki on muuttunut tekohetken sekä tuomitsemishetken välillä, sovelletaan *lievemmän lain periaatetta* syytetyn hyväksi. Siinä konkreettisesti vertailaan uuden sekä vanhan lain aikaansaamia lopputuloksia, toisin sanoen päärangaistusta sekä siihen mahdollisesti liittyviä lisärangaistuksia sekä eri seuraamuksia. Lainsäätäjät eivät saa kuitenkaan yhdistellä lakeja mielensä mukaan (uusi+vanha), vaan heidän on käytettävä jompaakumpaa lakia kokonaisuutena. Lievemmän lain periaatteeseen liittyy kuitenkin muutamia poikkeuksia. Periaatteesta voidaan poiketa muutoksenhakutuomioistuimissa jos sen noudattaminen ei juurikaan muuttaisi muutoksen kohteena olevan tuomion lopputulemaa. Jos uuden lain mukaan teosta ei seuraisi minkäänlaista rangaistusta tai jos vanhempi laki langettaisi huomattavasti ankaramman rangaistuksen kuin vanha, muutoksenhakutuomioistuin soveltaisi myös uutta lakia. Toinen poikkeus liittyy ajallisesti määräaikaiskriminalisointeihin, jotka ovat säännöksiä jotka on tarkoitettu olemaan voimassa vain tietyn ajan. Kolmas poikkeus liittyy blankokriminalisointiin- aiheesta voidaan nostaa esimerkiksi tieliikennelaki, jonka käyttäytymissäännöt sekä velvoitteet löytyvät lain käyttäytymisnormeista

Lievemmän lain periaatteeseen on vaikuttanut ajan saatossa myös tulkintatraditioiden muuttuminen sekä mm KKOn yleisten oppien muuttuminen. Problematiikkaa liittyy tässä periaatteessa siihen, mihin ajankohtaan rikoksen tekohetki määrittyy sekä miten se määritellään. Joissain tapauksissa tekohetki on helppo määritellä, varsinkin jos kyse on hetkellisestä, kertaluonteisesta teosta kuten pahoinpitelystä. Joskus taas rikos on jatkuvaluonteinen ja se voidaan katsoa päättyneeksi vasta kun tekijä omilla toimillaan tekee tarvittavat teot oikeudenvastaisen teon lopettamiseksi. Äärimmäisissä tapauksissa oikeus voi päätyä jopa poikkeamaan lievemmän lain periaatteesta ja antaa tuomionsa kahteen eri lakiin nojaten- tämä on mahdollista vain tapauksessa jossa rikollinen toiminta on ollut jatkuvaluontoista jo pitkään ja laki on ehtinyt muuttua tekohetkien välillä.

Lain ja erityisesti rikoslain ennustettavuuden kannalta on tärkeää että rikosoikeudelliset säännökset ovat selkeitä sekä tarkkarajaisia eivätkä juurikaan jätä varaa tulkinnolle. Toisin sanoen rangaistuksen uhalla kielletty tekotyyppejä sekä siitä seuraava rangaistus tulee ilmaista säännöksissä selkeästi. Epätasällisyyskielto estää lainsäätäjää säätämäs-

tä liian epäselviä kriminalisointeja. Usein nämä epäselvät kriminalisoinnit tippuvat pois jo lain mietintävaiheessa, mutta toisessa ääripäässä KKO voi päättää kieltäytyä tulkitsemasta liian epäselvää lakia.

1.3.3 Teko

Rikosoikeuden keskeisiä asioita on vastuuarvioinnin kohteena oleva tietty teko tai laiminlyöti. Teon arviointi saattaa joissain tapauksissa olla hyvinkin hankalaa sillä juuri aktiivisen tekemisen ja laiminlyönnin raja voi olla hyvinkin häilyvä ja juuri sen takia teon määritelmää yritetäänkin joskus etsiä tekofilosofiasta sekä eri tekoteorioista. Toisaalta teolta vaikuttavat asiat jäävät tekokäsitteen ulkopuolelle, kuten hallitsemattomat kehonliikkeet sekä mm unissakävely jne. Koska pelkästään teon aihe on suhteellisen kattava, keskityn lähinnä selviin tapauksiin.

Filosofinen teon teoria perustuu primääri- eli perusteolle, josta voidaan johtaa konventionaalinen teko joka on rikosoikeudellisessa mielessä relevantti, kuten ampuminen. Tässä tapauksessa primääriteko olisi ollut aseeseen kätteen ottaminen ja rikosoikeudellinen teko olisi ollut tappo tai murha. Sosiaalisen teon teoria painottaa filosofisen teon teoriaa suoremmin sitä, että teko on enemmänkin sosiaalisen todellisuuden muotoilemista. Teoriassa painottuu myös käyttäytymisen merkityksellisyys joka on, tai jonka pitäisi olla, hallittavissa. Sosiaalinen merkitys arvioidaan jokaisessa tilanteessa erikseen sovellettavan rikossäännöksen valossa (Tapani, 2013). Negatiivinen teon teoria taas painottaa osaltaan sitä, että lopputuleman kannalta on irrelevanttia erottaa teko ja sen laiminlyönti sillä vahingollinen seuraus on aiheutunut laiminlyönnin seurauksena joka olisi ollut vältettävissä. Toisaalta jokaisen teon voidaan nähdä sisältävän teon sekä vastakohtana sen laiminlyönnin. Teko on sitä että tekijä tekee jotain jonka tekemättä jättäminen estäisi tunnusmerkistön täyttymisen- sama päätelmä pätee myös teon laiminlyöntiin. Rikoslain 3,3§ sääntelee laiminlyönnin rankaistavuutta erottelemalla viisi kohtaa joiden mukaan laiminlyönnistä voidaan rankaista. Näitä ovat 1) virkaan 2) suhteeseen 3) sopimukseen 4) toimintaan 5) tai muuhun rinnastettavaan syyhyn perustuva velvollisuus. Varsinainen laiminlyöntirikos tarkoittaa kuitenkin sitä, että teon rangaistavuus sisältyy jo itsessään

rikossäännökseen. Laiminlyöntirikokset ovat verrattain yleisiä; hyvä esimerkki aiheesta on pelastustyön laiminlyönti. Tähän syyllistytään jos tekijällä olisi ollut mahdollisuus aloittaa esimerkiksi hukkuvan pelastaminen omaa henkeä vaarantamatta kun hän tämän selvästi huomasi tai hänen olisi pitänyt huomata, ilman tämän aloittamista. Epävarsinainen laiminlyöntirikos perustuu taas tekijän erityiseen oikeudelliseen velvollisuuteen estää jonkun tietyn vahingon syntyminen. Toisaalta epävarsinainen laiminlyöntirikos on hyvin usein lähellä varsinaista laiminlyöntirikosta, sillä myös varsinaisessa laiminlyöntirikoksessa saattaa olla kyse vastuuasemansa täyttämättä jättämisestä. Suurimpana eroan kuitenkin varsinaisen sekä epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen välillä on että epävarsinaisessa laiminlyöntirikoksessa ei täytetä vastuuseen liittyviä tehtäviä, eli niitä lyödään laimin. Tekijän vastuu epävarsinaisessa laiminlyöntirikoksessa syntyykin vain jos hänellä on ollut tietynlainen vastuuseen. Nämä velvollisuudet voidaan jakaa puolestaan suojaamis- sekä valvontavelvollisuuksiin.

2 VASTUUVAPAUSPERUSTEET

2.1 Hätävarjelu

Hätävarjeluna voidaan pitää sellaista tekoa jolla puolustaudutaan oikeudetonta hyökkäystä vastaan joka on aloitettu tai uhkaa välittömästi. Hätävarjelun arvioinnissa otetaan huomioon olosuhteet, kuten hyökkäyksen laatu sekä voimakkuus sekä henkilöiden laatu. Hätävarjelulla pyritään aina suojelemaan jotain oikeushyvää. Pääsääntöisesti tällä tarkoitetaan yksilön perusoikeuksia kuten henki, terveys sekä ruumiillinen koskemattomuus. Puolustautuminen tapahtuu siis keinoin jotka mahdollisesti täyttävät rikostunnusmerkistön. Näin ollen puhutaan pahoinpitelystä tai lievästä pahoinpitelystä, joissain tapauksissa jopa törkeästä pahoinpitelystä.

Itse rikoslain 4. luku ei erittele mahdollisia puolustettavia oikeushyviä joita voidaan soveltaa hätävarjelun piirissä. Yleisimpiä oikeushyviä joita henkilöt puolustavat ovat tietenkin oma henki ja terveys- jokaisella ihmisellä on sisäsyntyinen reaktio puolustaa henkeään vaikka voimakeinoin joutuessaan oikeudettoman hyökkäyksen kohteeksi. Toisaalta on mielenkiintoista se mihin raja vedetään puolustettavien oikeushyvien piirissä. Selvää on että henkeä, sekä omaa että muiden, puolustetaan, mutta miten on esimerkiksi kunnian tai luonnon laita? Laki ei voi velvoittaa olemaan puolustamatta itseään mahdollisesti tappavalta hyökkäykseltä, mutta se voi rajoittaa tämän puolustautumisen laatua jolloin puhutaan *hätävarjelun liioittelemisesta*.

2.1.1 Hätävarjelun liioittelu

Hätävarjelun liioittelemisesta (RL 4.7) puhutaan silloin kun on ylitetty hätävarjelun rajat. Näillä rajojen ylittämisillä voidaan tarkoittaa mm. että puolustautuminen ei ole tapahtunut hyväksyttävien aikarajojen sisällä, puolustautuminen on aloitettu ennen varsinaista hyökkäystä tai jos puolustautumisessa on käytetty turhan paljon voimaa verrattuna hyökkäykseen jolta on puolustauduttu. Varsinkin hätävarjelun liioittelun ajallisten rajojen tulkitseminen voi osoittautua vaikeaksi oikeudenkäynnissä. Tärkeää onkin, ettei oikeus tulkitse näitä ajallisia rajoitteita liian laveasti, varsinkin silloin kun tapauksessa on käytetty ampuma- tai teräasetta. Aseiden käyttö hyökkäyksen jo päätyttyä tai ennen sen aloittamista tulisikin arvioida lähtökohtaisesti henkeen tai terveyteen kohdistuvana rikoksena, kuten törkeänä pahoinpitelynä tai tappona.

Oikeus hätävarjeluun poistuu kun hyökkäys on saatu lopetettua tai tekijä ei ole hyökännyt ollenkaan ja vaara puolustettavia oikeushyviä vastaan on jo poistunut. Selvää on myös, että nyrkeillä tehtyä hyökkäystä vastaan ei voi puolustautua ampumalla haulikolla. Toisaalta hätävarjelun liioittelu katsotaan myös anteeksiantoperusteeksi, jos kokonaisuutena arvioituna ja olosuhteet huomioon ottaen puolustajalta ei olisi voitu olettaa mitään muuta. Tärkeää on katsoa tilannetta kokonaisuutena jolloin voidaan erottaa asianmukainen puolustautuminen sekä turha väkivalta. Kun tapahtumasta yritetään löytää jonkinnäköinen punainen lanka tekojen punnitsemisien avuksi, puhutaan *intressivertailusta*.

Hätävarjelun liioittelusta oli kyse KKO:n tapauksessa KKO:2013:60:

Syyttäjän syytteen mukaisesti käräjäoikeus katsoi selvitetyn, että B oli 18.3.2009 tehnyt ruumiillista väkivaltaa A:lle lyömällä tätä seitsemän senttimetrin mittaisella terällä varustetulla veitsellä useita kertoja kasvoihin, rintakehän alueelle sekä raajoihin ja aiheuttanut A:lle kipua ja 22 vertavuotavaa pisto- tai viiltahaavaa.

Käräjäoikeus totesi, että asiassa oli riidatonta se, että B oli aiheuttanut A:lle 22 pisto- tai viiltahaavaa eri puolelle tämän vartaloa.

Muilta osin käräjäoikeus katsoi mainitsemillaan perusteilla selvitetyn seuraavan tapahtumainkulun:

A oli kumipampulla varustautuneena tunkeutunut B:n ja C:n asuntoon vasten heidän tahtoaan. Sisälle päästyään A oli kaatanut B:n maahan ja lyönyt C:tä kumipampulla päähän. Seisten tapahtuneen kamppailun jälkeen A ja C olivat kaatuneet lattialle, jolloin A oli alkanut kuristaa lattialla makavaa C:tä pampulla. Saadakseen A:n C:n kimpusta pois B oli lyönyt veitsellä A:ta. A oli kuitenkin päässyt irtautumaan tilanteesta ja yrittänyt avata asunnon ulko-ovea oven takana olleelle ystävälleen, minkä C oli estänyt. Tämän jälkeen B oli jatkanut A:n lyömistä veitsellä.

Käräjäoikeus totesi, että B oli pahoinpidellyt A:ta teräasetta käyttäen. Haavojen lukumäärä osoitti B:n toimineen silmittömästi ja vailla kontrolloa. Osa veitseniskuista oli kohdistunut pään ja rintakehän alueelle. B oli jatkanut A:n puukottamista myös sen jälkeen, kun tämä oli yrittänyt paeta. Käräjäoikeus katsoi, että edellä mainituilla perusteilla B:n menettelyä oli myös kokonaisuutena arvostellen pidettävä törkeänä.

Käräjäoikeus katsoi lisäksi, ettei B ollut toiminut hätävarjelu- tai hätävarjeluun liioittelutilanteessa. Vaikka B oli ottanut veitsen esiin puolustaakseen itseään ja C:tä A:n hyökkäystä vastaan, B oli huomioon ottaen etenkin veitsenpistojen lukumäärä ylittänyt sallitun itsepuolustuksen rajat. Tilanne ei myöskään ollut ollut sellainen, etteikö B:ltä olisi voinut kohtuudella vaatia muunlaista suhtautumista ottaen huomioon A:n hyökkäyksen vaarallisuus ja tilanne muutenkin.

Käräjäoikeus tuomitsi B:n törkeästä pahoinpitelystä vankeusrangaistukseen ja velvoitti B:n maksamaan A:lle vahingonkorvausta.

2.1.2 Intressivertailu

Hätävarjelun intressivertailussa keskitytään lähinnä seuraaviin seikkoihin: **Suojeltavaan oikeushyvään**- suojellaanko tapauksessa omaa henkeä vai juuri varastettua kirpputorilta ostettua pyörää? **Hyökkäävään henkilöön**- mikä on hyökkääjän fyysinen koko verrattuna puolustajaan (esim. lapsi), onko hän mielenvikainen tai humalatilassa ym. vastaavat seikat, jotka vaikuttavat siihen että hyökkäys on tehty todella impulsiivisesti sekä harkitsematta. **Puolustavaan henkilöön**- Puolustajan fyysiset ominaisuudet, kuten fyysinen koko ja ikä hyökkääjään nähden. Useasti kuulee myös puhuttavan puolustavan henkilön taidoista, joilla voidaan tarkoittaa mahdollisia opeteltuja itsepuolustusliikkeitä, mutta näitä asioita harvoin on puitu eri oikeusasteissa ennakkotapauksien perusteella.

Myös hätävarjelutilanteessa voidaan soveltaa erehdyssäännöstä, jolloin kyseessä voidaan soveltaa myös tunnusmerkistöerehdyksen säädöksiä. Erehdyssäännösten soveltaminen edellyttää että tekijä on erehtynyt *perustellusti* tosiasioista, jolloin vastuu tahallista rikoksesta poistuu. Myös tällaisessa tilanteessa on lähes mahdotonta esittää jälkikäteen mitään konkreettista todistetta syytettyä vastaan vaan arviointi kohdistuu lähinnä syytetyn esittämään väitteeseen. Lainkäyttäjän on arvioitava ettei tekijän virhekäsityksille ole löytynyt minkäänlaista järkevää selitystä tai puolustusta. Tällainen tilanne on usein *putatiivihätävarjelussa*, jossa henkilö luulee perustellusti että kyseessä on hätävarjeluun oikeuttava tilanne. Rikoslain 4. luku 3§ sanoo seuraavaa: ”Jos tekoon ei liity jäljempänä 4–6 §:ssä tarkoitettua vastuuvapausperustetta, mutta tekotilanteeseen, sellaisena kuin tekijä sen perustellusti käsitti, olisi tällainen peruste liittynyt, häntä ei rangaista tahallisesta rikoksesta. Vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta voi kuitenkin tulla kysymykseen tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännösten mukaan.” Putatiivihätävarjelun perusteella siis jo luuloteltu hätävarjelutilanne voi poistaa tekijältä tahallisuuden. Tilanne jossa kyseinen tilanne voisi tulla vastaan olisi esimerkiksi seuraava:

Henkilö A kävelee syysiltana kadulla halloweenin aikaan kun yhtäkkiä puskasta hyppää

henkilö B leikkiveitsen kanssa huutaen pelotellakseen A:ta, jonka seurauksena A vais-
tomaisesti lyö B:tä nyrkillä kerran kasvojen alueelle.

Jälkikäteen arvioitaessa A:lla siis saattoi olla *perusteltu* syy pitää B:n toimintaa väkival-
taan ryhtymisenä ja näin ollen A:n tekoa ei voida pitää tahallisena varsinkin jos hätävar-
jelutilanteen ajalliset määritykset täyttyvät.

Yksi hätävarjelun liioittelun vaikeimmista aspekteista on sekä hyökkääjän että puolus-
tautujan motivaatioperustan selvittäminen. Hätävarjelun ollessa kyseessä tuomioistu-
in yleensä käy hätävarjelun liioittelua läpi Tapanin mukaan kahden erilaisen käytännön
kautta, joista tunnistetaan 1) Puolustustautumisen rajojen ylittäminen, jota ei pidetä an-
teeksiantoperusteena (objektiivinen arviointi), sekä 2) Puolustautumisen rajojen ylittä-
minen, jota voidaan pitää anteeksiantoperusteena liittyen motivaatioperustan subjektiiv-
is- objektiiviseen arviointiin. Lainkäytössä pyritään ottamaan huomioon hyökkäyksen
kohteeksi joutuneen henkilön *subjektiiviset* tuntemukset, jonka seurauksena kyky sää-
dellä käyttäytymistä sekä tunteita voi olla hetkellisesti alentunut. Tämä taas puolestaan
johtaa siihen että voimakeinojen käyttö puolustustilanteessa voi myös hetkellisesti ylit-
tää puolustettavuuden rajat henkilön ollessa esimerkiksi hetkellisen tunnekuohun vallas-
sa. Vaikka tunteiden hallitsemattomuus ei itsessään luo perusteita vastuuvapaudelle eri-
näiset motivointivaikeudet jotka saattavat syntyä puolustustilanteessa voivat olla lain-
käytöllisesti että sosiaalisesti hyväksyttäviä. Toisaalta jokaiselta henkilöltä on lähtökoh-
taisesti syytä olettaa subjektiivis-objektiivisessä arvioinnissa kykyä itsehillintään.

Tuomioistuimen tulisi siis pyrkiä tunnistamaan se veteen piirretty viiva, joka usein
hyökkäyksen kohteeksi joutuvan henkilön motivaatioperusta on- toimiiko hän vihan tai
kostonhalun vallassa vai pelon ja hämmennyksen. Usein hätävarjelutilanteessa olleita
motiiveja on mahdotonta saada selville jälkikäteen, sillä millaista näyttöä motivaatiope-
rusteista tulisi oikeudessa näyttää toteen?

2.2 Pakkotila

Hätävarjeluun vahvasti liittyvä vastuuvapausperuste on pakkotila; sitä voisi pitää ikäänkuin hätävarjeluun parina. Se on tilanne jossa nimensä mukaisesti pakon sanelemana joudutaan uhraamaan jokin tietty oikeudellinen etu jotta voitaisiin suojella toisaalla toista oikeudellista etua Tämä edun suojaaminen pakkotilasäännösten mukaan edellyttää aina että *uhkaava vaara on aina välitön*. Toisin sanoen hyökkäyksen kohteeksi joutuneella henkilöllä oikeudellisen edun menettämisen riski on välitön eikä sen menettämistä voisi estää millään muulla tavalla. Jos toisaalta hätävarjeluun liittyy aina toisen henkilön hyökkäys, pakkotilatilanne voi aiheutua myös luonnonilmiöistä tai onnettomuudesta jossa joudutaan tilanteeseen jossa joudutaan punnitsemaan etujen välillä. Yleisimpiä puolustettavia oikeudellisia etuja voivat olla henki, terveys, omaisuus ja vapaus, oikeustapauksia on myös joissa on jouduttu käsittelemään myös erilaisia luontokohteita puolustettavina etuina. Nämä ovat ns. selkeitä tapauksia- jos jostain hyökkää vapaana juokseva vihainen koira päällesi tappamistarkoituksessa, on oikein tappaa koira oman hengen pelastamiseksi(koiran usuttaminen päälle luokiteltaisiin hätävarjeluksi). Pakkotilatilanteessa onkin kyse aina *intressivertailusta*, eli siitä onko uhrattu etu pelastettua etua arvokkaampi. Tässä vertailussa otetaan huomioon myös muut asiaan mahdollisesti vaikuttavat seikat kuten tilanteen alkuperä sekä vahingon laatu ja suurus sekä myös osittain odotettu lopputulema (kts myöhemmin).Tässä tilanteessa ihmisen henki painaa varmasti enemmän intressivertailussa kuin koiran henki.

Tärkeää intressivertailussa on sen arviointi olisiko tilannetta voitu välttää jollain muulla teolla kuin loukkaamalla jotain tiettyä oikeushyvä. Esimerkiksi jos kulttuurillisesti arvokkaalla kaupunkialueella joku on selvästi ryhtymässä spray-maalaamaan historiallisen talon seiniä, onko oikein rajoittaa hänen ruumiillista koskemattomuutta jos poliisin hälyttäminen paikalle viereiseltä kadulta ei olisi kestänyt kauan? Rikoslain 4. luku 5§ sanoo että ”pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilana sallittu, jos teko on kokonaisuutta arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus sekä muut olosuhteet”. Kyseisessä tapauksessa jouduttaisiin siis arvioimaan ruumiillisen koskemattomuuden sekä kulttuurillisen arvon väliltä. Neljännen luvun 5§ ensimmäinen momentti käsittelee

pakkotilateon oikeuttamisperustetta kun taas toinen momentti liittyy vahvasti anteeksiantoperusteeseen ”jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista...”. Esimerkiksi onko oikein kuljettaa ajoneuvoa humalassa jos tiedät ystäväsi olevan vaarassa muutaman kilometrin päässä hiljaisella hiekkatiellä ja tiedät varmasti ehtiväsi paikalle ennen ambulanssia? Muun muassa tästä oli kyse I-Sho 2009:8 päätöksessä, jossa tekijän katsottiin toimivan pakkotilassa.

Kuin myös hätävarjelussa, pakkotilassa voi toimia myös ns. putatiivisesti eli luullotellusti. Esimerkiksi tilanne jossa henkilöä lähdetään ajamaan humalassa sairaalaan vaikka mitään pakottavaa tarvetta ei olisi ollutkaan vamman ollessa lievä. Jälkikäteen tekijä tajusi että apu olisi saapunut paikalle minuuteissa. Jos tekijä toimi mielestään oikein luullessa vamman olleen vakava, teko jäisi rankaisematta sillä hän ei tahallaan ajanut ajoneuvoa juopuneena.

Pakkotiloista voidaan erotella kaksi erilaista tilannetta, aggressiivinen sekä defensiivinen. Defensiivisessä pakkotilassa vaaran aiheuttaja on sama taho jonka oikeusetuja loukataan. Hyvänä esimerkkinä defensiivisestä pakkotilasta voisi olla suden ampuminen joka tulee syömään lammastilallisen lampaita aitaukseen. Aggressiivisessä pakkotilassa taas loukataan jonkun kolmannen tahon oikeusetuja. Esimerkiksi saarelle haaksirikkoutunut merimies rikkoo mökin ikkunan kylmissään päästäkseen lämmittelemään on klasinen esimerkki aggressiivisesta pakkotilasta- aiheuttaja tässä tapauksessa on luonnonilmiö ja rikottu oikeusetu kuului mökin omistajalle. Intressivertailua vaikeuttaa osaltaan se että monet pakkotilatilanteet tapahtuvat yllättäen sekä täysin odottamatta jolloin rationaalisen ratkaisun vaatiminen kyseisessä tilanteessa voi tuntua liikaa pyydetyltä. Usein suojeltaessa omaa tai läheisten henkeä tilanteessa pitäisi arvioida puolustautujan subjektiivisia kokemuksia; usein vastaavissa tilanteissa voimakeinojen käyttöä pidetään hyväksyttävämpänä.

Myös pakkotilan intressipuinnissa otetaan vahvasti huomioon jokaiseen kansalaiseen vaikuttava solidariteettiperiaate. Sen mukaan jokaisen tulisi ottaa huomioon lainsäädäntö ja sen osoittamat käskyt sekä kiellot ja yrittää parhaansa mukaan olla rikkomatta niitä. Toisin sanoen täytyy ylittää tietty kynnyks ennen kuin yksilöllä on oikeus ryhtyä itse

arvioimaan kahden edun välisiä painoarvoja sellaisessa tilanteessa joka johtaa lakiin sisältyvän kiellon rikkomiseen (Anu Juho, pakkotila vastuuvapausperusteena). pelastetun edun täytyy olla siis arvokkaampi kuin uhrattu etu jotta pakkotila toimisi oikeuttamisperusteena.

Pakkotilasta on ollut kyse itä-suomen hovioikeuden päätöksessä 1115 vuodelta 2009:

JOENSUUN KÄRÄJÄOIKEUS TUOMIO 9.9.2009

SELOSTUS ASIASTA

Syyttäjän rangaistusvaatimus

1.RATTIJUOPUMUS

(8480/R/0007319/09)

Rikoslaki 23 luku 3 § 1

24.5.2009 JOENSUU

A on kuljettanut mopoa yleisellä tiellä nautittuaan alkoholia niin, että hänen verensä alkoholipitoisuus ajon aikana on ollut vähintään 0,63 promillea.

Vastaus

A on kiistänyt syytteen ja vaatinut sen hylkäämistä ensisijaisesti sillä perusteella, että jälkinauttimista on ollut niin paljon, että ajoaikaan hänen verensä alkoholipitoisuus on ollut alle 0,5 promillea. Toissijaisesti syytettä on vaadittu hylättäväksi sillä perusteella, että hän oli kuvitellut olleensa pakkotilassa.

Hänelle oli tullut ojaan ajaneelta henkilöltä puhelinsoitto, jossa oli pyydetty apua, ja A oli mieltänyt tilanteen niin vakavaksi, että hänen oli mentävä paikalle auttamaan. Jos kuitenkin katsottaisiin, ettei pakkotilasta ole ollut kysymys, tulisi hänet joka tapauksessa jättää rikoslain 6 luvun 12 §:n nojalla rangaistukseen tuomitsematta. Ainakin lievennysperusteena on huomioitava se, että liikutaan lähellä pakkotilasäännöksiä ja sovellettava rikoslain 6 luvun 8 §:n 1 momentin 4-kohtaa.

Todisteet

Keskusrikospoliisin rikosteknisen laboratorion lausunto

Vastaja A:n kertomus

KÄRÄJÄOIKEUDEN RATKAISU

Perustelut

Pakkotila

Pakkotilaväitettä arvioidessaan käräjäoikeus on ottanut kokonaisarvioinnissaan huomioon seuraavat seikat. Tapahtumapaikka on A:n kertomuksen mukaan sijainnut vain noin 500 metrin päässä A:n kotoa. Onnettomuus on tapahtunut sellaisella alueella, jossa oikea-aikaista viranomaisapua on säännönmukaisesti aina saatavilla. A:n ystävä on pystynyt puhumaan puhelimessa, eikä asiassa ole esitetty sellaista, että A:n olisi ollut syytä käsitellä ystävänsä olevan välittömässä vakavassa hengenvaarassa.

Pakkotilan edellytykset eivät edellä kerrotuin perustein asiassa täyty. Samoin perustein käräjäoikeus katsoo, ettei asiassa täyty myöskään edelly-

tykset olla tuomitsematta A:ta rikoksesta rangaistukseen tai edellytykset edes rangaistuksen mittaamiseksi lievennettyä asteikkoa noudattaen.

Syyksilukeminen

A on syylistynyt siihen rikokseen, josta syyttäjä on vaatinut hänelle rangaistusta, kuitenkin niin, että A:n veren alkoholipitoisuus on ajon aikana ollut vähintään 0,5 promillea.

ITÄ-SUOMEN HOVIOIKEUS TUOMIO 1.12.2009

VAATIMUKSET HOVIOIKEUDEN PÄÄKÄSITTELYSSÄ

A on käräjäoikeuden tuomiossa selostetusta vastauksestaan ilmenevillä perusteilla ensisijaisesti vaatinut, että syyte hylätään ja hänet vapautetaan korvaamasta valtiolle päihdetutkimuskustannuksia. A on toissijaisesti vaatinut, että hänet jätetään rangaistukseen tuomitsematta tai että rangaistusta ainakin alennetaan sekä että hänelle määrättyä ajokieltoaikaa lyhennetään.

Kihlakunnansyyttäjä on vastustanut muutosvaatimuksia perusteettomina.

TODISTELU

Hovioikeudessa on esitetty sama todistelu kuin käräjäoikeudessa.

HOVIOIKEUDEN RATKAISU

A on häntä hovioikeudessa kuultaessa kertonut alkoholin nauttimisen suhteen kuten käräjäoikeuden tuomioon on hänen kertomakseen kirjattu. Lisäksi A on hovioikeudessa kertonut, että hänen ystävänsä oli lähtenyt hänen luotaan autolla. Ystävä oli soittanut jonkun ajan päästä ja ilmoittanut, että hän oli ajanut puuhun, sekä pyytänyt A tulemaan apuun. Ystävä oli ilmoittanut onnettomuuden tapahtuneen ennen nyppylää, mistä A oli tiennyt, että tapahtumapaikalle oli ollut noin viidensadan metrin matka. Ystävä oli kertonut, että hänellä oli ollut käsi puristuksissa, eikä siinä ollut

kiertänyt veri. A oli ajanut mopolla tapahtumapaikalle hiekkatietä pitkin. Muuta liikennettä ei tiellä tuolloin ollut ollut. Ystävän kuljettama auto oli ollut tapahtumapaikalla katollaan. A oli löytänyt ystävänsä makaamasta tajuttomana. Ystävä oli ollut puristuksissa auton alla. Tämän jälkeen A oli soittanut hätäkeskukseen. A oli yrittänyt irrottaa ystäväänsä puristuksista, mutta ei ollut siinä onnistunut. Kun ambulanssi oli tullut paikalle, A oli auttanut ambulanssinkuljettajaa irrottamaan ystävänsä puristuksista. A oli suorittanut hälytysajoneuvonkuljettajatutkinnon ja ensiapukursseja sekä ollut töissä palolaitoksella.

Siltä osin kuin asiassa on kysymys A:n veren alkoholipitoisuudesta ajon aikana hovioikeudessa esitetty selvitys ei anna aihetta päätyä asiassa muuhun lopputulokseen kuin mihin käräjäoikeus on päättänyt.

Rikoslain 4 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan muun kuin saman luvun 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

Lain esitöiden (HE 44/2002 vp. s. 122) mukaan pakkotilan oikeudenmukaisuus ratkeaa intressipunninnan kautta. Sen mukaan pienemmän edun on väistyttävä suuremman tieltä. Pakkotilateko on oikeudenmukainen, jos pelastettava etu on olennaisesti uhrattua etua suurempi.

A:lla ei pelkän puhelinkeskustelun perusteella ole voinut olla tarkkaa käsitystä ystävänsä vammojen vakavuudesta. Selvää kuitenkin oli ollut, että ystävän terveys oli ollut todellisessa vaarassa. A:lla oli koulutuksensa ja työkokemuksensa puolesta ollut valmiuksia antaa ensiapua ja auttaa onnettomuustilanteessa. Hän oli ollut lähellä onnettomuuspaikkaa ja näin ollen ehtinyt paikalle ennen ambulanssia. Ajetun matkan pituus oli ollut 500 metriä. Ajo oli tapahtunut mopolla yöaikaan hiekkatiellä, jossa ei tuolloin

ollut ollut muuta liikennettä. Ottaen huomioon edellä mainitut seikat ja vielä A:n veren alkoholipitoisuuden määrän ajon aikana hovioikeus katsoo, että näissä olosuhteissa teosta on aiheutunut liikenneturvallisuudelle vain vähäistä vaaraa, ja että A on toiminut nyt kysymyksessä olevassa tilanteessa pakkotilassa. Siten syyte on mainitun lainkohdan nojalla hylättävä.

Näillä perusteilla hovioikeus on ratkaissut asian tuomiolauselmasta ilmeväällä tavalla.

Vuonna 2004 voimaan tullut uudistus muutti myös pakkotilalakia.

2.3 Kieltoerehdys & tunnusmerkistöerehdys

Rikoslain 4 luku 2§ sisältää anteeksiantoperusteeksi luokiteltavan kieltoerehdyssäännöksen. Tämän säännöksen mukaan tekijän tekoa voidaan pitää anteeksiannettavana sekä vastuusta rangaistusvastuusta vapaana jos hän on erehtynyt pitämään tekemäänsä tekoa sallittavana. Laki tuntee neljä eri kohtaa joihin voidaan viitata kieltoerehdyksenä: 1) laki on julkaistu puutteellisesti tai virheellisesti, 2) lain sisältö on erityisen vaikeaselkoinen, 3) viranomainen on antanut virheellisen neuvon tai 4) kyse on muusta kuin näihin rinnastettavasta seikasta. Yksikin edellä mainituista seikoista riittää tuomaan vastuuvapauden, mutta usein oikeus joutuu puimaan useampaa kuin yhtä seikkaa tuomiota antaessaan. Kieltoerehdys tarkoittaa sitä että tekijällä ei ole oikeaa käsitystä lain sisällöstä tai on siitä täydellisen tietämätön. Kuitenkaan rikosoikeudelliseen vastuuseen saataminen ei edellytä sitä että tekijä tietää tarkkaan minkä *rikoksen* tunnusmerkistön hänen tekonsa täyttää ja miten teko on rikosoikeudellisesti arvioitava (Tapani,2013)

Kieltoerehdys on erittäin harvoin vedottu säännös, mutta silti joissain tapauksissa mahdollinen. Lähinnä teoreettisena mahdollisuutena voidaan pitää sitä että uudet, säännöskokoelmassa julkaistut, lait sisältäisivät virheitä ja niihin nojaten tekijä voisi vapautua vastuusta. Lain puutteellinen julkaiseminen taas merkitsee sitä, että julkaiseminen on täysin laiminlyöty(Tapani,2013). Tällainen tilanne voisi myös lähinnä periaatteessa täyttyä silloin kuin RL 3 luvun vaatima laillisuusperiaate ei täyty ja laki on puutteellisesti julkaistu tai jätetty jopa kokonaan julkaisematta. Toisaalta tällöin asia ei koske kieltoerehdystä sillä rikos ei täyty mitään tunnusmerkistöä; konkreettisempi esimerkki aiheesta olisi että tekijä on saanut virheellistä tietoa laista viranomaislähteestä.

Poikkeuksellisesti voi myös vedota siihen että laki on erityisen vaikeaselkoinen; tulkinnanvaraisuus ei sinänsä itsessään riitä vastuuvapausperusteeksi sillä ei voida olettaa että lain säännökset olisivat täysin selkeitä edes juridisen koulutuksen saaneelle henkilölle. Vaikeaselkoisuus liittyy hyvin usein muuhun aineelliseen lainsäädäntöön sekä EU- lainsäädäntöön, jotka voivat osaltaan olla hyvinkin tulkinnanvaraisia. Tällaisessakin tilan-

teessa, jossa säännökset tuntuvat ylivoimaisilta, oman alan normiston selvittämiseen tulisi käyttää juridista apua.

Joskus myös viranomaisilta saadut neuvot voivat antaa pohjan vastuuvapaudelle, erityisesti silloin kuin neuvoa kysyneellä on hyvät perusteet pitää saamaansa vastausta viranomaisen auktoritatiivisena päätöksenä asiassa (*Tapani, 2013*)

Tunnusmerkistöerehdys tulee sovellettavaksi silloin kun tekijä ei ole täysin selvillä kaikista niistä seikoista jotka johtavat tunnusmerkistön täyttymiseen tai hän on erehtynyt sellaisesta seikasta. Kieltoerehdyksessä taas viitataan erehtymiseen teon sallittavuudesta/kielletävyydestä. Näin tapahtuessa teon tahallisuus poistuu, mutta teosta voidaan silti tuomita tuottamuksellisena. Tekijällä on siis väärentynyt kuva siitä mitä hän on tekevässä; kyky arvioida tai säädellä omaa käyttäytymistä on heikentynyt. Toisaalta rikosoikeudellinen vastuu ei edellytäkään sitä että tekijä olisi täysin tietoinen teoistaan tai pystyisi säätelemään käyttäytymistään (tekijän käsityksen ja empiirisen maailman välinen suhde). Toisaalta myös vastuuvapaus voi tulla kyseeseen vaikkei tekijä olisikaan täyttä ymmärrystä vailla - tähän riittää se että tekijän kyky säädellä omaa käyttäytymistään on *ratkaisevasti* heikentynyt.

Tunnusmerkistöerehdys voi poistaa vastuun kokonaan tai lieventää sitä, varsinkin silloin kun sen kohteena on rikoksen kvalifiointiperuste. Tällöin erehdys kohdentuu tahallisuuden puuttumiseen kvalifioidusta teosta, mutta erehdys ei tällöin koske kvalifioimattoman teon tunnusmerkistötekijää (*Hannu Rantalainen*). Tunnusmerkistöerehdyksen kohteena ovat tunnusmerkistötekijät. Tunnusmerkistössä määritellään aina teko-objekti: vaarannettu tai loukattu tila tai etu sekä ne lähemmät olosuhteet, joiden käsillä ollessa teko-objektin loukkaaminen tai vaarantaminen on kriminalisoitu (*Lappi-Seppälä, 2014*). Jos tekijä kohdisti tekonsa toiseen kohteeseen erehdyksessä tai erehtyi kohteesta (harhaisku, kohde-erehdys), poistaa tämä erehdys tahallisuuden jos kohteet olivat keskenään eriarvoisia. Tunnusmerkistöerehdytapauksissa joudutaan usein käsittelemään myös teon teko-olosuhteita sekä oikeuden ja tekijän jälkikäteisiä käsityksiä siitä. Erehdyksen perustilanteesta voidaan puhua jos tekijä ei ole ollut täysin selvillä tai oli erehtynyt tunnusmerkistön mukaisista teko-olosuhteista. Tietyissä arvottamista vaativissa tilanteissa

joudutaan myös pohtimaan mistä tekijän olisi tullut olla selvillä ja mitä selvillä oleminen kyseessä olevassa tapauksessa edes tarkoittaa (Lappi-Seppälä, 2014). Kuten jo aiemmin todettu, vastuu ei edellytä täyttä käsitystä teosta ja sen vaikutuksesta; onkin kyse siitä, vastaavatko tekijän sekä oikeuden käsitykset tunnusmerkistöstä *riittävässä* määrin toisiaan. Oikeuskäytännön mukaan vastuu ei edellytä täyttä yhdenmukaisuutta toisiseikoista vaan lähinnä sitä että tekijän ajatusmaailma noudattelee tunnusmerkistön mukaisia normeja *samansuuntaisesti*. Tätä kutsutaan ”*maallikon paralleeliarvostukseksi*”. Uudistetun lain sananmuoto kattaakin vanhaa paremmin deskriptiivisten tunnusmerkistöjen lisäksi lain normit sisälleen.

Väli kieltoerehdyksen sekä tunnusmerkistöerehdyksen välillä voi olla problemaattinen valittaessa sovellettavaa normistoa. Kyseessä onkin ns. soveltamiserehdys, varsinkin sovellettaessa normatiivisia tunnusmerkistötekijöitä. Tällöin tekijä saattaa olla tietoinen tunnusmerkistön toisiseikoista mutta ei osaa arvioida jostain syystä niitä oikeudellisesti oikein. Soveltamiserehdys käsitelläänkin usein kieltoerehdyksen yhteydessä koska erillisen soveltamiserehdyksen konstruointia ei ole pidetty vielä tarpeellisena. Soveltamiserehdys poistaa vastuun jos erehdys on anteeksiannettava kieltoerehdyksen kanssa samankaltaisen normiston täytyessä.

Tunnusmerkistöerehdyksestä puhuttaessa pohditaan usein myös sen suhdetta olosuhdetahallisuuteen; debattia onkin herättänyt tunnusmerkistöerehdyksen ”ei.. ollut selvillä”-lause ja sen tulkinta. Eräiden oikeusoppineiden mukaan tämä lause voidaan kääntää positiiviseksi mikäli tekijä oli selvillä tunnusmerkistöön liittyvistä olosuhteista. Tällöin kysymys liittyikin siihen onko subjektiivinen 50 % tai sen alle riittävä määrä selvillä olemiseen. Käytäntönä onkin ollut että olosuhdetahallisuuden alarajoilla suositetaan todennäköisyystahallisuusmallia tehtäessä rajanvetoa tahallisuuden ja tuottamuksellisuuden välille. Käsite ”olla selvillä” jakaakin mielipiteitä sen huonon sovellettavuuden vuoksi mm. talousrikoksiin. Siksi *Frände* tulkitseekin, ettei olosuhteen olemassaolon tietoisuuden tarvitse olla ”varsin todennäköinen”, vaan asiassa voidaan soveltaa tasapainotahallisuutta jolloin tekijä on pitänyt tekoaan ns. fifty-fifty tilanteena.

Tunnusmerkistöerehdyksestä esimerkkinä KKO:n tapaus KKO:2011:23:

Syyte Helsingin käräjäoikeudessa

Virallinen syyttäjä vaati A:lle, B:lle, C:lle, D:lle, E:lle, F:lle ja G:lle rangaistusta arpajaisrikoksesta sillä perusteella, että he olivat 4.3.2005 ja 16.4.2005 Helsingissä toimeenpanneet arpajaiset ilman arpajaislaissa tarkoitettua lupaa järjestämällä Suomen Pokerinpelaajat ry -nimisen yhdistyksen nimissä pelitilaisuudet, joissa oli pelattu pokeria rahavastiketta vastaan.

Syytteen taustalla olevat seikat

Syytteessä tarkoitetut pelitilaisuudet oli järjestetty helsinkiläisessä ravintolassa yhdistyksen perustamiskokousten yhteydessä ja ne oli tarkoitettu yhdistyksen jäsenille tai yhdistyksen jäseniksi liittyville henkilöille. Tilaisuuksissa oli pelattu Texas Hold'em no limit -pelimuodon pokeriturnaukset, joihin kumpaankin oli osallistunut 40 pelaajaa 50 euron osallistumismaksua vastaan. Osallistumismaksuista kertynyt summa oli jaettu rahapalkintoina turnauksissa parhaiten menestyneiden pelaajien kesken. A, B, C, E, F ja G olivat olleet perustettavan yhdistyksen hallituksen jäseniä. D oli ollut yhdistyksen kokousten puheenjohtaja. Lisäksi he olivat kukin osallistuneet tilaisuuksien käytännön järjestelyihin.

Vastaus syytteeseen

Vastaajat kiistivät syytteen ensisijaisesti sillä perusteella, että pokeriturnauksissa ei ollut kysymys arpajaislaissa tarkoitetuista arpajaisista, koska turnausmuodossa pelattu Texas Hold'em -pokeripeli ei ole sattumaan perustuva onnenpeli vaan taitopeli. Turnauksiin osallistuminen ei ollut myöskään ollut vastikkeellista, koska osallistumismaksut eivät olleet tulleet turnausten järjestäjälle vaan ne oli jaettu palkintoina turnauksissa parhaiten menestyneille. Näistä syistä pokeriturnaukset eivät olleet luvanvaraisia. Toissijaisesti he vetosivat siihen, että he olivat joka tapauksessa perustellusti erehtyneet näistä seikoista.

Käräjäoikeuden tuomio 31.3.2006

Käräjäoikeus tuomitsi vastaajat syytteen mukaisesti arpajaisrikoksesta 15 päiväsakon sakkorangaistukseen.

Käräjäoikeus katsoi, että pelitilaisuuksien järjestäminen oli arpajaislain 2 §:n 1 momentissa tarkoitettua luvanvaraista arpajaistoimintaa, koska pelaaminen oli edellyttänyt 50 euron osallistumismaksun suorittamista ja pelissä oli ollut mahdollista saada ainakin osittain sattumaan perustuva rahanarvoinen voitto.

Asian ovat ratkaisseet käräjätuomari Soile Martio ja lautamiehet.

Helsingin hovioikeuden tuomio 10.4.2008

Vastaajat valittivat hovioikeuteen.

Hovioikeus katsoi kuten käräjäoikeus, että pelitilaisuudet täyttivät luvanvaraisten arpajaisten tunnusmerkistön. Pelitilaisuuksiin osallistumisen vastikkeellisuuden osalta hovioikeus totesi, että arpajaislain 2 §:n 1 momentissa tarkoitettua vastikkeelta ei edellytetä, että se tulee arpajaisten toimeenpanijan hyväksi. Näin ollen pokeriturnausten osallistumismaksua oli pidettävä lainkohdassa tarkoitettuna vastikkeena. Sen osalta, perustuiko pokeripelissä voittaminen ainakin osittain sattumaan, hovioikeus totesi tulleen sinänsä selvitetyn, että pelaajan taidolla oli pokerissa merkitystä. Kun kortit kuitenkin jakautuivat pelissä pelaajille sattumanvaraisesti, taitavinkaan pelaaja ei voinut kokonaan sulkea pois sattuman mahdollisuutta pelissä. Näin ollen voittaminen pelissä perustui ainakin osaksi myös sattumaan.

Vastaajien erehtymisen osalta hovioikeus katsoi, että ottaen huomioon taidon merkitys pokeripelissä sekä se, että B, C, D, E ja F olivat pokerin pelaamisen ammattilaisia, vastaajat olivat perustellusti voineet pitää pokeria taitopelinä, joka ei kuulu arpajaislain soveltamisalaan ja jonka toimeenpaneminen ei siten edellytä viranomaisen lupaa. Samoin osallistumismaksun

osalta vastaajat olivat voineet olla perustellusti siinä käsityksessä, että osallistumismaksu ei ollut arpajaislain 2 §:n 1 momentissa tarkoitettua vastiketta pelaamisesta, kun se ei ole ollut tullut pelin toimeenpanijan hyväksi ja kun sanotun lainkohdan mukaan vastikkeena ei pidetä erinäisiä kuluja ja maksuja. Näin ollen hovioikeus katsoi, että vastaajien voitiin katsoa erehtyneen rikostunnusmerkistöön kuuluvien seikkojen suhteen, minkä vuoksi syyte oli heidän tahallisuutensa puuttuessa hylättävä. Hovioikeus hylkäsi syytteen.

2.3 Voimakeinojen käyttö

Voimakeinojen käyttö on Suomessa annettu lain mukaan tietyille ammattiryhmille, joista tärkein ja varmasti eniten voimakeinoja käyttävä ryhmä on poliisi. Voimakeinojen käyttö on näiden ammattiryhmien viimesijainen keino saada heidän lainkäyttöalueellaan olevat ihmiset noudattamaan lakia heille laissa annettujen oikeuksien nojalla. Loppupeleissä tämä tarkoittaa esimerkiksi vastarinnan murtamista, kiinniottamista, raudoittamista tai viimesijaisena keinona jopa ampumista. Voimakeinot eivät ole poliisin toiminnassa itsetarkoitus vaan sillä pyritään turvaamaan poliisin tehtävien suorittaminen ja näin välillisesti myös yhteiskuntarauhan sekä perusoikeuksien toteutuminen. Voimankäytön rajoitukset ovat kirjattu poliisilakiin, jonka 2.luvun 17§ menee seuraavasti:

”Poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat.”(finlex)

Poliisin toimiessa voimankäytön oikeuksien rajoissa, hän ei syyllisty mihinkään rikokseen; esimerkiksi jos joku on vammautunut poliisin voimankäytön seurauksena, tapaus ei lähdetä tutkimaan pahoinpitelynä (Tapani,2013). Vastaavia tapauksia ei siis lähtökohtaisesti aina tutkita pahoinpitelyinä vaan jokaisessa tapauksessa käytetään intressipunnintaa. Sen perusteella selvitetään jokainen tapaus erikseen- mikä oli poliisin kohtaama vastarinta, mitkä olivat hänen keinonsa selvittää ja käyttikö hän suhteellisuusperiaatteen nojalla lievintä mahdollista käytettävissä olevaa keinoa. Käytettyjen voimakeinojen tulee olla aina perusteltuja tilanteeseen nähden; esimerkiksi poliisikoiran käyttö on oikeutettua jos vaarallinen henkilö aikoo paeta. Henkilö ei olisi vaarallinen eikä osoittaisi pakenemisen merkkejä, koiran käyttö vain ”varmuuden vuoksi” ei olisi puolustettavaa. Poliisin tulee varautua voimakeinojen käyttöön saamiensa mahdollisten ennakkotietojen perusteella ja suhteuttaa toimintansa niiden mukaan. Poliisilain 2.luvun 18§ 1. momentti viittaa että voimakeinojen käyttöön on varauduttava ”sopivalla ja tarkoituksenomaisella tavalla”.

Poliisin voimankäytön oikeudet eivät ole täysin rajattomia, vaikkei eri voimankäyttömuotoja olekaan poliisilaissa erikseen määriteltä. Näihin rajoihin vaikuttavat mm. poliisilaki sekä perustuslain 7§ 3.momentti, jonka mukaan *henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta saa riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyjä periaatteita*. Voimankäytön mahdollisesti loukatessa ihmisten vapausoikeuksia joilla on perustuslaillinen pohja, tulee voimankäytön olla hyvin säänneltyä. Osa tästä säännöstelystä pohjautuu myös pakottavaan Euroopan ihmisoikeussopimukseen jota valvoo Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. Toisaalta Euroopan ihmisoikeussopimus asettaa vain rajoitteita voimankäytölle jossa käytetään kuolettavaa voimaa(Aki Lahtinen,2012). Sen mukaan ”Elämän riistämistä ei voida katsoa tämän artiklan vastaiseksi teoksi silloin, kun se seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä a) kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta, b) laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estämiseksi tai c) mellakan tai kapinan kukistamiseksi laillisin toimin. Voimankäytön tuleekin olla *ehdottoman välttämätöntä*; mutta onkin kyseenalaista onko oikein käyttää tappavaa voimaa mellakkaa taltuttaessa?

Poliisin voimankäytön rajoja ajaa aina suhteellisuusperiaate. Sen, kuin myös hallintolain mukaan voimankäytön tulee olla oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Voimankäyttötilanteessa poliisi joutuu miettimään kahden periaatteen, suhteellisuus sekä tarpeellisuusperiaatteen väliltä. Näistä tarpeellisuusperiaate puoltaa usein laajempien voimankäytön keinojen puolesta kuin suhteellisuusperiaate. Tästä loistava esimerkki on auton pysäyttäminen voimakeinoin jos se ei suostu pysäyttämään- tässä tilanteessa se olisi siis tarpeellista. Jos sisällä olisi kuitenkin pieni lapsi, ei voimankäyttö olisi puolustettavaa eli suhteellisuusperiaatteen mukaista (Aki Lahtinen,2012)

2.3.1 Voimakeinojen käyttö ja hätävarjelu

Poliisit ovat sidottuja työssään rajoituksiin voimankäyttötilanteissa jotka pohjautuvat edellä mainittuihin eri lakeihin. Näitä rajoituksia ei voi kuitenkaan säätää koskemaan hätävarjelu-oikeutta joka kuuluu jokaiselle. Poliisi on työssään sitoutunut noudattamaan poliisilakia sekä virkamieslakia, jopa vapaa-ajallaan. Nämä lait muodostavat tietynlaisia rajoitteita, kuten edellä olevissa kappaleissa on mainittu. Poliisin ensisijaisena tehtävänä on myöskin perustuslain mukaisten ihmisten perusoikeuksien turvaaminen mahdollisesti myös voimakeinoja käyttämällä. Poikkeuksen poliisin työhön voivat aiheuttaa hätävarjelutilanteet, joissa poliisi ei toimi oman virkavelvollisuutensa alaisena, vaan lähtökohteisesti yksityishenkilönä. Tämän kannan ovat ottaneet korkein oikeus sekä oikeuskirjallisuus; näin ollen mahdollista hätävarjelutekoa ei käsitellä virkavelvollisuuden rikkomisena vaan hätävarjelutekona. Tulkinnanvaraista tilanteissa voi olla se, kumpaa säännöstä pitäisi noudattaa jos molemmat voisivat soveltua tilanteeseen? Hannu Tolosen mukaan näiden hätävarjelusäännöksen sekä voimakeinojenkäyttösäännöksen välisen ristiriidan voisi ratkaista oikeuslähteiden etusijasäännöksiin kuuluvan *lex specialis*- periaatteen mukaan. Tätä kollisionnormia on mahdollisuus soveltaa vastaavissa tapauksissa vaikkei niitä ole lainsäädännössä virallisesti ikinä vahvistettukaan. Toisaalta niille sille voidaan löytää institutionaalista tukea Suomen oikeuslaitoksessa. Tämän periaatteen mukaan poliisilakia sovellettaisiin ennen rikoslakia poliisilain ollessa erityislain asemassa näitä kahta vertailtaessa. Tiettyjen poikkeuksellisten tilanteiden johdosta *lex specialis* voi tarkoittaa myös sitä, että hätävarjelusäännöksiä sovellettaisiin ennen poliisilakia; tämä

voi tulla kyseeseen poliisin toimiessa vapaa-ajallaan. Pääsääntöisesti *lex specialis* periaate antaa perusteet sille että poliisin voimankäyttö tulkittaisiin ensisijaisesti voimankäytösäännöksiä perusteella.

Mikä on siis ero sovellettaessa poliisin voimankäytösäännöksiä verrattaessa hätävarjelusäännöksiin? Hätävarjelusäännöksen tulkintaa puolustettavuudesta on usein pidetty väljempänä, varsinkin lauseen kohtaa ”...*mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana*”. Aki Lahtinen on tuonut Pro Gradu tutkielmassaan hyvin esille näiden kahden säännöksen vertailun sanamuodoista lähtien. Hänen mukaansa varsinkin hätävarjelun *jollei teko ilmeisesti ylitä sitä* johtaa siihen että hätävarjelun puolustettavuutta arvioidaan väljemmin, sillä lausetta voi tulkita myös synonyymein lauseena *jollei teko selvästi ylitä sitä*. Lahtisen mukaan hätävarjelutilanteissa voimankäyttö voi siis ylittää puolustettavuuden rajat, kunhan se ei *selvästi* ylitä sitä. Tämän johdosta hätävarjelutilanteissa voisi käyttää ankarampaa voimaa verrattuna voimankäytösäännöksiin.

Hankalaa sekä tulkinnanvaraista tilanteissa kuitenkin on se, voidaanko poliisia arvioida vastaavissa tilanteissa täysin normaalina siviilihenkilönä ja kuinka paljon enemmän voimaa hätävarjelutilanteissa voisi käyttää verrattuna voimankäyttötilanteisiin. Oikeuskäytännön mukaan poliisia ei voida pitää täysin normaalina siviilinä sillä poliisin hätävarjelutilan oikeutusta on arvioitu tiukemmin perustein kuin normaalin siviilihenkilön. Myös suurempi voimankäytön puolustettavuus voi olla haasteellista juuri tämän faktan takia että toinen osapuoli on poliisi ja teon puolustettavuutta arvioidaan kokonaisuutena. Jos poliisia arvioitaisiin voimankäytöllisesti samalla viivalla kuin ketä tahansa siviilihenkilöä, minkä yhteiskunnallisen viestin se antaisi laillisuusvalvonnan sekä julkisen vallan kannalta? Olisiko siviilihenkilöillä myös yhtä suuri oikeus voimankäyttöön hätävarjelutilanteissa kuin poliisilla; jopa oikeus käyttää asetta jos se on yhtä helposti saatavilla kuin poliisilla?

Tehdessä eroa hätävarjelusäännöksen ja voimankäytösäännösten välille, on hyvä muistaa Tapanin ja Tolvasen esille tuoma vastuuvapausperusteiden ”uudenlainen” tulkinta. Sen mukaan poliisin toimiessa voimankäytösäännösten edellyttämällä tavalla ja sen rajoissa hän ei loukatessaan toisen oikeushyvää täytä rikoksen tunnusmerkistöä. Näin ollen rikosoikeudellinen vastuu sulkeutuu pois jo rikoksen rakenteen ensimmäisellä

portaalla eikä kyseessä tarvitse soveltaa oikeuttamisperustetta (Tapani, 2013).

Kimmo Nuotio tuo teoksessaan *Merkitseekö poliisimiehen oikeus hätävarjeluun oikeus-turva-aukkoa* hyvin esille voimankäytön sekä hätävarjelu-oikeuden raja-asettelun ns. kaksoisvaikutuksen- kysymys on periaatteessa siitä, voitaisiinko poliisin tekoa arvioida molempien periaatteiden kannalta. Tällainen liukuva arvosteluasteikko olisi kirjottajan mukaan kuitenkin turhan ankara, sillä hätävarjeluun liittyvä vastuuvapaus voitaisiin sulkea pois. Toisaalta Nuotio toteaaakin että poliisin tulisi lähtökohtaisesti saada etukäteistietoja tarpeeksi ja valita sellainen toimintalinja että hätävarjelutilanteeseen joutuminen voitaisiin estää kokonaan. Itse en näe tätä tilannetta kovinkaan mahdollisena- poliisin tehtävät ovat usein kiireellisiä ja erittäin kiireellisiä eikä etukäteistietoja ole läheskään aina saatavilla, eikä kohteen mahdollista aseistusta ole mahdollista kokonaan selvittääkään. Poliisi ei ole myöskään työssään oikeutettu ennakolliseen voimankäyttöön, joka tarkoittaisi voimankäyttövälineiden käyttöä niitä henkilöitä vastaan joiden tiedetään olevan mahdollisesti vaarallisia etukäteistietojen perusteella.

Molempien säännösten soveltamisessa on omat puolensa, joskin toisaalta voimankäyttösäännösten puolesta puhuvat monet eri seikat. Kuten ylempänä mainittu, poliisin toimissa voimankäyttösäännösten perusteella ei hän syyllisty virkavelvollisuuden rikkomiseen ja toimii myös samalla oikeusjärjestyksen mukaisesti. Myös todistustaakka sekä syyttömyysolettama puoltavat voimankäyttösäännöstä, varsinkin puhuttaessa yksittäisen poliisin kannalta (Aki Lahtinen, 2011). Toisaalta joidenkin tekojen arvioiminen pelkän voimankäyttösäännöksen kannalta johtaisi poliisin kannalta ankaraan lopputulemaan, esimerkiksi tilanteissa joissa on voimankäytöllä pelastettu sivullisen henki. Jos tapauksessa ei sovellettaisi hätävarjelusäännöstä, saisi poliisi mahdollisesti syytteet törkeästä kuolemantuottamuksesta.

2.4 Rangaistusvastuun lievennys

Vastuuvapausperusteiden viimeisimpänä kohtana mainitaan rangaistusvastuun lieven-

nys, joka itsessään ei ole vastuusta täysin vapauttava seikka toisin kuin kohdat 1-6, joiden mukaan tekoa voidaan pitää oikeutettuna tai anteeksiannettavana. 7§ tulisi käyttöön silloin kun tilanne ei täysin täytä mitään tiettyä vastuuvapausperustetta viittaamalla rikoslain 6. luvun rangaistusasteikon lieventämisperusteisiin sekä rangaistuslajista- ja asteikosta poikkeamiseen. Rikoslain 6. luku 8§ kohta 1. momentin 4 kohta viittaa tilanteisiin, joissa jonkun vastuuvapausperusteen soveltaminen olisi ollut lähellä. Käytännössä tämä tarkoittaa että tekijä on olettanut toimivansa jonkun tietyn vastuuvapausperusteen nojalla vaikka tosiasiassa tällaista perustetta teolle ei ole ollut. Myös tekohetkellä vallitsevat olosuhteet voidaan ottaa huomioon rangaistusta määriteltäessä. Jos rikoslain 6 luvun 8§ 1 momentti tulee sovellettavaksi se vaikuttaa tuomioon alentavasti, jolloin tekijän saa tuomita enintään 3/4 määrään rangaistuksesta ja vähintään rangaistuksen vähimmäismäärään. Jos kyseessä on elinkautinen enimmäisrangaistus on kaksitoista vuotta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta.

2.5 Esimiehen käsky

Teosta, jonka sotilas on tehnyt esimiehensä käskystä (RL 45.26), tuomitaan käskynalaisen rangaistukseen vain, jos:

- 1) hän on käsittänyt, että hän käskyn täyttämällä toimisi lakia taikka virka- tai palvelusvelvollisuutta vastaan; tai
- 2) hänen olisi pitänyt ymmärtää käskyn ja sen edellyttämän teon oikeudenvastaisuus, kun otetaan huomioon käsketyt teon lainvastaisuuden ilmeisyys.

Jos teko on tapahtunut olosuhteissa, joissa käskynalaiselta ei voitu kohtuudella edellyttää käskyn täyttämättä jättämistä, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa.

Esimiehen käskyn noudattamisessa voidaan soveltaa myös anteeksiantoperustetta edellä mainittujen kohtien täytyessä. Suomessa ei ole velvollisuutta noudattaa rikokseen johtavaa käskyä, ei armeijan alalla eikä missään muuallakaan. Näin ollen lainvastaisen käskyn noudattaminen ei voi toimia koskaan oikeuttamisperusteena vaan anteeksianto-

perusteena tietyin kriteerein. Laki sisälsi ennen vain ensimmäisen kohdan joka viittaa virka- tai palvelusvelvollisuuden rikkomiseen. Hallituksen uuden esityksen myötä 45 luvun 26§b kohtaan lisättiin 2 kohta joka päivitti 45 luvun kansainväliselle tasolle. Toinen kohta tuo lakiin tekijän oman harkinnan ja moraalin merkityksen ja näin ollen päivittää vanhahtavan lain uudelle tasolle.

3 Vastuuvapausperusteiden muuttunut tulkinta

3.1 Hätävarjelu

Alkuperäinen rikoslaki hätävarjelusta kuului seuraavasti: ”*Jos joku, suojellaksensa itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta aloitetulta tahi kohta päätä uhkaavalta oikeudettomalta hyökkäykseltä, on tehnyt teon, joka, vaikka muuten rangaistava, oli hyökkäyksen torjumiseksi välttämätön; älköön häntä tästä hätävarjeluksesta rangaistukseen tuomittako.*” Tällaisenaan vanha hätävarjelulaki oli absoluuttisen hätävarjelu-oikeuden kannalla, sillä se ei periaatteessa tehnyt rangaistavaksi esimerkiksi tappamista jos se oli *välttämätön* hyökkäyksen tai omaisuuden takaisinsaamisen kannalta. Toisaalta oikeuskirjallisuus sekä oikeuskäytäntö ei tulkinnut lakia absoluuttisesti. Vanhasta laista puuttui myös suhteellisuusperiaatteen sekä intressivertailun osa-alueet. Vanha hätävarjelulaki piti sisällään vain oman hengen tai toisen hengen sekä oman sekä toisen omaisuuden, ...*suojellaksensa itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta*.. Näin ollen sitä ei voinut ulottaa koskemaan kolmannen osapuolen etuja tai intressejä. Itsensä suojeleminen kattoi käytännössä hengen, kotirauhan, koskemattomuuden, omaisuuden, terveyden ja vapauden. Näin ollen esimerkiksi kunnian puolustaminen vanhan hätävarjelulain perusteella oli vaikeaa. Uusi teknologia sekä ihmisten uudenlainen tietoisuus itsestään sekä muista puolsi myös hätävarjelulain päivittämistä. Nykyisessä hätävarjelulaissa puhutaan vain *oikeudettomasta hyökkäyksestä* joka on vanhaa lainmuotoa kattavampi siinä mielessä että se ei erottele eri kohteita. Sen voidaankin katsoa pitävänsä sisälleen mm. immateriaalioikeuksia, kuten ihmisten tekijänoikeuksia sekä henkilökohtaista tietoa. Myös kollektiiviset oikeudet sekä kulttuuriarvot voivat olla nykyisen lain mukaan puolustettavia.

Päivittämällä hätävarjelulakia siirryttiin myös absoluuttisesta hätävarjelusta relatiiviseen hätävarjeluun. Relatiivisen eli intressipunnintaa vaativan hätävarjelun perusteena on se että puolustautuminen on ollut oikeutettu sekä kokonaisuutta arvioiden puolustettava. Tässä otetaan huomioon hyökkääjä sekä puolustautuja henkilöinä sekä itse hyökkäys

sekä muut asiaan vaikuttavat olosuhteet. Hallituksen esityksessä rikoslain uudistamisen yhteydessä hätävarjelun kohdalla puhutaan myös paljon joustavuudesta sekä sosiaalisista rajoituksista. Tämä koskee lähinnä hyökkääjää sekä puolustautujaa; onko puolustautujalla mahdollisuus estää tilanne pakenemalla, varsinkin jos hyökkääjä on syyntakeeltaan alentunut tai toimii sairauden vallassa? Toisaalta on hyvä muistaa että myös syyntakeeltaan alentuneen henkilön taikka lapsen hyökkäys luokitellaan myös oikeudettomaksi hyökkäykseksi mutta käytännössä tällainen tilanne vaatisi puolustautujalta joustavuutta.

Molemmissa lainmuodoissa, niin vanhassa kuin uudessa, puhutaan oikeudettomasta hyökkäyksestä. Nykyään tätä oikeudetonta hyökkäystä tulkitaan hieman eri tavalla kuin ennen. Klassinen hyökkäyksen määritelmä on aktiivinen tekeminen jolla on tarkoitus tehdä vahinkoa, mutta myös aktiivinen intressien laiminlyöminen voidaan nähdä hyökkäyksenä.

Vanhasta hätävarjelulaista on poistettu erillismaininta hätävarjeluoikeuden liittämisestä varastetun irtaimen omaisuuden takaisinottoon. Sen hallituksen esityksen mukaan sen nähdään olevan tarpeeton sillä vastarinnan tekeminen varkauden yhteydessä voidaan katsoa kuuluvan nykyisen hätävarjelulain sananmuotoon.

Uuden lain sananmuotoon on myös sisällytetty vaatimus käytettyjen voimakeinojen tarpeellisuudesta, ”..hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko...” Tarpeellisuusvaatimukseen taas sisältyy vaatimus lievimmän mahdollisen keinon käyttö. Jos puolustukseen on käytetty enemmän väkivaltaa kuin itse puolustusteko olisi vaatinut alkuperäisen tilan palauttamiseksi, on teko ollut tarpeeton. Puolustusteko on myös pysyttävä hätävarjelun sallimissa aikarajoissa.

3.2 Pakkotila

Alkuperäisestä pakkotilasta säädettiin ennen seuraavasti:” *Jos joku, pelastaakseen itseään tahi toista taikka omaansa tai toisen omaisuutta pakottavasta vaarasta, on teh-*

nyt rangaistuksenalaisen teon, ja jos pelastus ilman sitä olisi ollut mahdoton; tutkikoon oikeus, teon ja asianhaaran mukaan, onko hän teostaan jääpä rankaisematta, vai onko hän siitä ansainnut täyden tahi 2 §:n 1 momentin mukaan vähennetyn rangaistuksen.”

Uuteen pakkotilalakiin on tehty erottelu eri pakkotilatilanteiden välillä; se tulee selväksi rikoslain 4 luvun 5§ toisessa momentissa. Toisen momentin mukaan jos teko ei ole ensimmäisen momentin mukaan sallittu on tekijä kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa jos häneltä ei olisi voitu muuta kohtuudella vaatia. Tämä lause lisää pakkotilan pykälään eron oikeutetun sekä anteeksiannettavan pakkotilan välille.

Pakkotilan arviointi tekona liittyy myös paljon intressivertailuun sen välillä mikä oli uhratun sekä pelastetun edun ns. suhde. Tämä intressivertailu puuttui alkuperäisestä lainmuodosta täysin; vanhempi oikeuskirjallisuus oli myös erimielinen sen suhteen onko pakkotila luettava oikeutetuksi vai anteeksiannettavaksi. Vanhan linjan mukaan teko on aina oikeudenvastainen mutta subjektiivisesta syistä anteeksiannettava.

Alkuperäisessä laissa teosta puhuttiin *rangaistuksenalaisena* tekona. Uudessa laissa vastaava oli vaihtunut *tarpeelliseen puolustustekoon*. Myös tässä suhteessa voidaan tehdä kevyttä tulkintaa sen suhteen että vanha pakkotilasäännös piti tekoa lähtökohtaisesti aina oikeudenvastaisena mutta uuden säännöksen mukaan teko on enemmänkin defensiivinen.

3.3 Voimakeinojen käyttö

Ennen rikoslain uudistusta eri virkamiesten voimakäyttö perustui pitkälti vanhan rikoslain 3 luvun 8 §, joka meni alkuperäisessä muodossaan seuraavasti: ”*Jos rangaistusvanki tahi muu vangittu henkilö yrittää karkaamaan taikka tekee vastarintaa vanginvartijalle tahi muulle, joka tahtoo karkaamista estää, taikka sille, jonka vartioitavana hän rangaistuslaitoksessa, vankilassa tahi muussa säilyssä, taikka kuljetuksen aikana on, kun tämä on ohjaamassa häntä järjestykseen; taikka jos joku vangittava tahi vankihuoneesta karannut tekee vastarintaa sille, jonka asiana on toimittaa vangitseminen tahi ottaa*

karannut kiinni, taikka sille, joka siinä on apuna; käytettäköön silloinkin sen verran väkivaltaa, kuin karkaamisen estämiseksi, järjestyksen pitämiseksi, vangitsemisen toimittamiseksi tahi karanneen kiinniottamiseksi on tarpeen.

Sama olkoon laki, jos joku muu väkivallalla tahi väkivaltaa uhaten asettuu vastustamaan sitä, joka tahtoo karkaamista estää, järjestystä pitää, vangitsemista toimittaa, tahi karannutta kiinni ottaa.”

Vaikka vanha laki ei suoraan määritellytkään eri voimankäyttöön oikeutettuja henkilöitä, pystyi tekstistä silti erottamaan omiksi ryhmikseen poliisin sekä vanginvartijat. Sittemmin poliisilain uudistamisen myötä poliisien voimankäyttöä alettiin arvioimaan poliisilain nojalla ja vanhaa 8§ käytettiin lähinnä vartijoiden ja vanginvartijoiden voimankäytön arvioinnissa. Poliisilain uudistumisen myötä voimankäyttöä alettiin tarkastella enemmän viranomaisten toimivaltuuksien, eikä lähtökohtaisesti rikoslain kanalta. Sittemmin eri voimankäyttötilanteita eri virkamiesryhmiä varten on säädetty lakeja jokaista ryhmää tai hallinnonala varten erikseen: ”Oikeudesta käyttää voimakeinoja virkatehtävän hoitamiseksi tai muun siihen rinnastettavan syyn vuoksi sekä oikeudesta avustaa järjestystä ylläpitämään asetettuja henkilöitä säädetään erikseen lailla.” Näin ollen rikoslain tehtäväksi jäi määritellä vain uloimmat rajat voimankäytölle. Lisäksi uusi rikoslain 4 luvun 6§:n toinen momentti täydensi vanhan lain tarpeellisuusperiaatetta.

4 OMA POHDINTA

Tämän opinnäytetyön aiheena oli pohtia sitä, miten vastuuvapausperusteet ovat muuttuneet keisarillisen lain ajalta tähän päivään ja miten niitä on eri aikoina tulkittu. Ensimmäinen tavoite oli kuitenkin määritellä vastuuvapausperusteet yksityiskohtaisesti, jotta niitä voitaisiin lähteä tutkimaan. Tähän käytettiin apuna ajan tasalla olevaa oikeuskirjallisuutta sekä Suomen nykyaikaista rikoslakia. Tutkittaessa juridista aihetta suuressa

osassa olivat tietysti oikeustapaukset eli käytännössä juuri se, miten oikeutta on eri aikoina tulkittu. Tässä opinnäytetyössä otettiin huomioon tulkinnan ajallinen ulottuvuus, eikä niinkään subjektiivista tulkintaa (esim. mikä oikeusaste tulkitsee). Muihin tutkielmiin verrattuna opinnäytetyöni pyrki kasaamaan vastuuvapausperusteista tiiviin tietopakettin niille, joilla ei ole ennestään tietoa näistä perusteista tai on sitä vain vähän. Suuremmissa osassa tässä työssä oli myös vastuuvapausperusteiden ns. uudenlainen tulkinta, joka keskittyi lähinnä muutaman suomalaisen oikeusoppineen kirjoittajan töihin. Näin ollen varsinkin vastuuvapausperusteiden uudenlaisen tulkinnan tutkimuksen suurimpana rajoittajana oli yksinkertaisesti tiedon suppeus. Huomasin että tämä rajoitti suurimpana tekijänä vertailua uudenlaisen sekä perinteisen tulkinnan välillä.

Tutkimuksen luotettavuus on mielestäni hyvää luokkaa, sillä se perustuu suurimmaksi osaksi viralliseen oikeuskirjallisuuteen. Myös oikeustapaukset ovat osaltaan virallistietoa, sillä nekin on hankittu virallisista lähteistä. Osa tästä opinnäytetyöstä pohjautuu myös internetistä saatuun tietoon sekä muihin opinnäytetöihin/ pro graduihin, joiden todenperäisyys pohjautuu myös viralliseen oikeuskirjallisuuteen.

Lähteet:

Yleinen rikosoikeus (Dan Frände, 2005)

Pakkotila vastuuvapausperusteena (Anu Juho, 2004)

Poliisi ampuu – hätävarjelun vai voimakeinojen käytön perusteella (Aki Lahtinen, 2011)

Juridiikan perusteet (Timo Karttunen, Hanna Laasanen, Liisa Sippel, Tero Uitto, Marjo Valtonen, 2012)

Rikosoikeuden yleinen osa (Jussi Tapani, Matti Tolvanen, 2013)

Rikoksen rakenneoppi – mihin olemme matkalla? (Jussi Tapani, 2016)

Hätävarjelun liioittelu – sekaannusta vai systematiikkaa? (Jussi Tapani, 2008)

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi HE 44/2002

